

tosa, car --- no faré *tarda* la mia venguda, si ja la mort no m'o tolia», JoMartorell (Ag. III, 132.1f., 149.8). Veg-ne encara alguns més en *D.Ag. i AlcM*, § 1. Ben cert no pas molt avui en literatura, si bé d'ús poc freqüent: «la seva veu *tarda* i esllanguida es perdia com una vaga lamentació», Coromines (*Les Oques*, III, en *A recés*, p. 187).

De l'adverbi no caldrà que cerquem ni ens entretinguem a donar-ne perquè es troba en massa des del segle XIII. Amb diferents sentits; en el propi de 'massa tardanament': «tot aquell dia, troprès de la nit, estigueren en parlament lo rey e sos barons, que no hagueren menjat ne begut --- hagueren fam, e demanaren al lop e a Na Renart què porien menjar; e ells --- digueren que *tart* era com poguessen percassar vianda, mas que --- havia un vadell ---», Lluïl (*Merav.*, Ag. I, 194.7f.); «en missa entrava / com ja preycaven / --- / tostemps torbava / --- / en saludar; / si *tart* venia, / pus *tart* exia / --- / yo la sperava, / tot se cremava / ---», JRoig (*Spill*, 2575); en comparació: «adoncs con Déu lo món creà --- no-s covenc que lo món fos creat anans ne pus *tart* [trad. *citius nec tardius*], ne major ne menor ni d'altre estament», Lluïl (*P. e S. Intenció*, 319.3). «Anar a la eschola --- arribar *tart*, a temps: venire sero, tempori, ad horam», OPou (*TbPu*, 177).

Sovint, però, apareix a l'E. Mj. amb el sentit secundari 'difícilment' oscil·lant entre això i 'rarament' que seria el matís més etimològic: «aytant *tart* com la mar / tenràs femna bastada», Guillem de Cervera, *Proverbis*, 102a, altra manera de dir allò de 'la mar com més té més brama'; doncs: també la dona és insaciable; «Ella anys havia / --- / quaranta y més: / la que tal és, / ja poc conceb: / com qui vell cep / empeltar vol: / *tart* n'ha mallol», JRoig (*Spill*, 4484); «lo vilan amor --- qui ab loncs pensaments e falagueries lo nodrix, *tart* puys pot recusar lo seu jou», *Fiameta* (ed. facs., § 15, 30); «Eximpli de Sant Bernat, con oració *tart* pot ésser dita sens imaginar en altres coses», *Eximplis* (Ag. I, 92).

També sovint *a tard*, que ja és freqüent en Lluïl en el sentit de 'rars vegades': «havia en custuma que no-s lexava veer mas *a tart*», *Merav.* II, 124. Però l'ús del simple *tart* amb aquest valor, era sobretot freqüent llavors, i molt idiomàtic: «Qui -s lunya trop de les gents, enemichs ne guanya, / e qui trop s'i adona, *tart* és sens vil companya»; «tu sies marmessor de tu, per ton grat, / ca *tart* ne trobaràs negun leyal en ton veynat»; «*tart* dóna volenter, qui és veat de pendre», *Compil. Prov. Aràbics* (ed. Mettmann, §§ 143, 106, 302).

En la llengua antiga, l'ús més freqüent de l'adjectiu *tard* és en la frase *hora tarda*. De primer com a predicat (a), després com a locució adverbial (b). A) «Era ja hora de vespres --- començaren a combatre los Preycadors; e com Nós ho sabem, fo-ns greu, car la *hora* era *tarda*, e ho volíem vedar», *Cròm.* del Cerimoniós (III, § 139, p. 196.19); «après dinar, que ja era *hora tarda* ---», JoMartorell (Ag. I, 193); «lo rey venc-lo veure --- e pregà-lo que-s confessàs e volgués rego-

nèixer e purgar la sua ànima; e lo cavaller ladoncs respòs --- Senyor, vespre e *hora tarda* és, car jutjat e condemnat són a les penes del infern ---», *Eximplis* (Ag. xxv, I, 25). B) «Scrita en Perpenyà, a 17 de agost, *hora tarda*, del any 1442»; «Ir, *hora tarda*, rebem hom spres tramès per En Guillem Steve de Cotliure», a. 1457; «Ir, *hora tarda*, a les vuyt hores après migjorn, comptàvem dezeset del mes corrent, pèr correu, rebem vostra letra», a. 1459 (RLR XLIX, 287; I, 325, 332).

Ara bé en lloc d'això també es va usar *tard* convertit en substantiu masculí: observem que tant aquest masculí *tard* com l'anterior *hora tarda* són equivalents rigorosos del modern *la tarda*. «En aquest punt, que són les sis hores del *tart*, havem tingut avís --- de com se preparen moltes tartanes y dues galeres, que eren en Marcella ---», a. 1597 «ara que som a les quatre hores del *tart* ---», a. 1598; «és arribat vuy a les sis hores de *tart*», a. 1607 (RLR LX, 58, 70; LXII, 289). Aquest ús substantiu de *tard* 'la tarda' continua fins avui en vigor a la Conca de Barberà, Gadesa i Mataranya (*AlcM*).

Doncs s'imposa observar, que en cessar en els docs. l'ús d'aquests *tard* i de *hora tarda*, comença tot seguit el de *la tarda*: és matemàticament immediat, i en els mateixos indrets de la llengua: es té doncs ben clarament la impressió que *la tarda* sorgeix com una síntesi de les dues alternatives: *el tard* × *l'hora tarda* > *la tarda*; l'últim d'aquells és de 1607, i el 1617 es posen a dir *la tarda*: «rebérem esta nit pròxim passada a les set hores de *tarda* ---» 1617 (RLR LXII, 293) (per consumir la igualtat observem que tant el 1607 com el 1617 ho posen sense article: *de tart*, *de tarda*); «se féu la professó a *la tarda*, ab Deyxiplinats», Perp., a. 1619, «yo de matí aní a fer-ne queyxa al balhe, y a *la tarda* lo anà a trobar al hostal», a. 1626 (*InuLC*); «en est punt, que són les vuit de *la tarda*, havem tingut avís ---», a. 1639 (RLR LXIII, 87).

Però no reguèssim que això és peculiar del Rosselló, car entorn d'aquest temps sorgeix igual a totes les terres de llengua catalana (amb l'única excepció del P. Val., on havent desplaçat el sign. de *vesprada* 'entrada de fosc' donant-li el valor de l'hora postmeridiana, l'ús de *la tarda* esdevenia superflu): «los tres dies de Carnestoltes del present any --- no-y agué en la present Ciutat ninguna manera de bullícia --- sinó sols, *a les tardes*, enceses les graelles de la Ciutat y Diputació, que quiscun any se solen posar per semblants diades», Dietari Municipal de Bna., 22-II-1632. I a Mallorca abans que enlloc: «Lo dia proppassat, *a la tarda*, és arribat en lo port ---», a. 1536 (JoRuHan, *Història de Sóller* II, 52).

Tenint en compte aquests fets em veig obligat a admetre que s'ha de revisar la tesi tan repetida —per mi mateix en el DCEC s. v. *tardar*— que el cat. *la tarda* és pres del castellà. Contra el que s'afirma, no sembla tampoc ser veritat «el fet que *tarda* no es digui a Mallorca» com escriu Moll en l'article *tarda* d'*AlcM*.

¿Qui sap més de l'ús mallorquí tradicional: el menorquí Moll o els mallorquins M.ª Ant. Salvà, P. d'A.